



**VEŘEJNÉ KNIHOVNY, PŮJČOVNY
A ČTENÁŘSKÉ SPOLKY
(NA PŘÍKLADU BRNA, 18./19. ST.)**

Dějiny knihovnictví
v každodennosti

ČTENÁŘSKÉ KROUŽKY V BRNĚ

Počátky úzce spjatý s hospodářským rozmachem Brna

Projevem mj. vznik prvních místních pravidelných novin = návěstníku

- **Wochentliche Intelligenz-Zettel** (1755); obchodní informační kancelář při První půjčovní bance u Matky Boží
- V roce **1758** v nich zpráva = **nejstarší známý doklad o pokusu zorganizovat v českých zemích čtenářský kroužek** (prostřednictvím inzerátu hledal neznámý iniciátor členy pro společnost, která by odebírala zahraniční noviny)

PŮJČOVNY KNIH V BRNĚ

2. polovina 18. století

Komerční půjčovny (**Leihbibliotheken**) a čítárny (čtenářské **kabinety**)

- zámožní knihkupci, nakladatelé či tiskaři při svých obchodech
- podle půjčoven se často posuzovala i vzdělanost jednotlivých měst
- Jan Julius Hempel - v roce 1796 se pozastavuje nad kulturní úrovní Brňanů (prý se oddávají hlavně četbě rytířských historek a staroněmeckých románů 😊)

PŮJČOVNY KNIH V BRNĚ

První půjčovna knih v Brně: **1791**

tiskař, nakladatel Johann Georg Gastl

2300 svazků, otevřena na nároží dnešní Masarykovy a Panské ulice

Postupně rozšiřuje fond (např. o hebrejské knihy)

Roku 1811 požádal zemské gubernium společně s Josefem Georgem Trasslerem o souhlas se zřízením veřejné půjčovny knih



VEŘEJNÉ PŮJČOVNY KNIH

Brno 1811

První půjčovna – o souhlas se zřízením veřejné půjčovny knih požádali knihkupci **Josef Georg Trassler a Johann Georg Gastl**

Trassler (původem z Vídně, kde v mládí zaučoval do tiskařského umění samotného korunního prince, budoucího císaře Josefa II.) - rozsáhlý půjčovní fond, ale BEZ českých knih (vydával je však)

Roku 1826 má Trasslerova knihovna na 8 000 svazků

Trassler podnikatelem na trhu s lacinými publikacemi, komerčně úspěšný byl z tisku map, rytin i periodik

- **celoevropsky známý časopis Allgemeines europäisches Journal** (přetiskoval zajímavé články ze 40 různých časopisů, informace z průmyslu a hospodářství - pravidelně přinášel i vzorník látek, které vyráběly brněnské továrny)
- **textilní problematiku spojil se zprávami** ze světa módy, otiskoval návrhy divadelních kostýmů, dekorací a informoval o divadle v monarchii i v Německu
- **Více o dobovém dění v Brně např. v dokumentovém románu Fabrika (autorka Tučková)**

Allgemeines
europäisches Journal.

Dezember 1794.

Reise eines Liefländers von Riga nach Warschau. *)

Ich reiste den letzten des Aprils 1793 von Riga ab. Der Weg nach Mitau ist sehr langweilig. Man fährt theils auf Sand, theils über Moorgrund, der auf beiden Seiten entweder mit Heidekraut oder mit krüppelhaftem Nadelholz besetzt ist. Zum Glück fahren die Liefländischen Postknechte so schnell, daß man diese öden Gegenden bald im Rücken hat. Je näher man an Mitau kömmt, desto fruchtbarer wird Boden und Gegend. Mitau nimmt sich von dieser Seite her recht gut aus.

*) Folgende Blätter enthalten nur einen Theil von der ganzen Reise des Verfassers, und werden als Probe eingerückt, um zu erfahren, ob die Leser wohl mit diesem Manne sich in Warschau verweilen, und sodann durch Südpreußen, Schlesien, die Lausitz, Sachsen, Böhmen, Franken, Bayern, Oesterreich, Steyermark, Kärnthén und Tyrol — welche Mannichfaltigkeit, welche Kontraste bieten sich hier dem Verstande und der Einbildungskraft dar! — mit ihm diese Lustreise fortsetzen möchten?

Der Verleger.

Bothschafters hervor, und las eine Protestazion des Papstes wegen der geistlichen Güter in Preussen ab. Der Burggraf von Dohna gab ihm aber seine Abfertigung mit den kurzen und nachdrücklichen Worten: „da fragen wir nichts nach.“ Johann Siegmund ließ in ganz Preussen wegen der glücklichen Beendigung dieser Lehnsache ein Dankfest feiern. Den 8. August 1613 starb endlich der blödsinnige Herzog Albrecht Friedrich; und nun genoss Johann Siegmund das, obgleich kurze Vergnügen (er selbst starb im folgenden Jahre) sich noch als wirklich regierenden Landesherren von Preussen zu sehen. Denn nun wurde dies Herzogthum auf immer mit Brandenburg verbunden.

Oekonomische Beiträge zur Tilgung alter und neuer
Irrthümer in Künsten und Wissenschaften.

Vortreffliche Futterkräuter werden nicht selten als schädlich
verschrien.

In vielen Schriften gewisser Ackerbauverständigen und Landwirthe, die ihre Kenntnisse in der Studierstube gesammelt haben, wird sehr ungünstig von dem Klee, der Luzerne, &c. gesprochen. Es heißt darin unter andern, daß diese Futterkräuter schlimme Folgen bei dem Viehe herbeibringen. Als Beispiele führt man Fälle an, wo einiges Vieh, weil es damit überfüttert wurde, umgekommen ist; allein konnte man denn nicht, sollte man denn nicht dem zuvorgekommen seyn? Diese unberufenen Aufklärer des Landwirthes bringen dagegen Kulturgegenstände in Vorschlag, womit jene Futtergewächse sich keineswegs ersetzen lassen, und dies könnte leicht erwiesen werden, wenn die Leute, die unsere Kultur dirigiren, ihre Zeit damit verderben könnten, akademische Abhandlungen zu lesen, und zu zergliedern, oder thöricht genug, nach den Rathschlägen der Städter ihre Wirthschaft einzurichten.



TUČKOVÁ, Kateřina. *Fabrika: příběh textilních baronů z moravského Manchesteru*. V Brně: HOST, 2014. ISBN 978-80-7491-479-9.

Ukázka z knihy: <https://www.hostbrno.cz/fabrika/>

VEŘEJNÉ PŮJČOVNY KNIH (KNIHOVNY)

Druhá půjčovna byla v Brně - povolena až v roce **1831** (knihkupec a nakladatel František Gastl)

1841 - specializovaná půjčovna **hudebnin** (knihkupec Karel Winiker)

- Hudebniny z této prodejny a půjčovny základem fondu hudebního oddělení Moravské zemské knihovny

Knihkupecké půjčovny 2. poloviny 19. století: např. v roce 1883 František Karafiát na Velkém náměstí 17

Praha

- **první veřejná půjčovna** otevřena 7. ledna **1775**

- knihkupec Wolfgang Gerle

- beletrie a populárně naučná literatura

VEŘEJNÉ ČITÁRNY - PRAHA

1772 takzvaný Sečtělý spolek (Learned Club)

- první čítárna novin a časopisů v Čechách
- knihkupec Gerle - vyčlenil část svého bytu v pražské Karlově ulici
- půjčovna součástí knihkupectví, které vedl
- později se čítárna rozrostla o knihy (převážně německé)

1781 První úředně povolená půjčovna a čítárna knih - na Staroměstském náměstí

- také denní tisk i beletrii, později se tady konaly i dražby knih
- po 15 letech svého působení půjčovna zanikla

1790 Václav Matěj Kramerius zakládá nakladatelství Česká expedice, středisko obrozenecké Prahy

VEŘEJNÉ ČITÁRNY V BRNĚ

První čítárna: Obilní trh

- obchodník **Jakub Bianchi 15. ledna 1774** „k obecnému prospěchu obzvláště milovníků umění a věd“ (předtím Vídeň)

Knihovní fond věcně uspořádan a obsahem odpovídal slibu veřejnosti, že tu budou knihy naučné i zábavné, noviny a časopisy.

Tištěný katalog s 990 záznamy (svazky), téměř polovina beletrie, většinou ze 70. let 18. století, nechyběly tisky před rokem 1759, zbytek náležel 60. létům 18. století

Součástí nabídky soubory vázaných časopisů a běžná čísla časopisů a rakouských i říšských novin

Čítárna byla otevřena denně mimo neděle a svátky od 8 do 12 a od 14 do 20 hodin

Roční subskribce - 12 zl. = výpůjčky novin, časopisů a knih **domů** (nejvýše však 3 svazky), navíc čítárny mohl použít každý návštěvník, který zaplatil 7 kr. za půlden

VEŘEJNÉ ČITÁRNY V BRNĚ

Další čítárna r. 1777 knihař Jakub Strassmann na Běhounské ulici

V 90. letech 18. století knihkupec a nakladatel **Johann Georg Gastl** (půjčoval knihy) – sortiment jeho knihkupectví (922 knih – včetně českých)

Zdroj: KNIŽNÍ OBCHOD V BRNĚ OD SKLONKU 15. DO KONCE 18. STOLETÍ, Zdeněk Šimeček, 2011)

ČTENÁŘSKÁ SPOLEČNOST

Zakládání souvisí s potřebami osvícenské inteligence sdružovat se za účelem propagace osvícenských myšlenek a ideálů (učené společnosti)

Brno: roku 1785; trojice místních osvícenců v čele se zednářským mistrem **Viktorem Heinrichem Rieckem** (v Brně od roku 1782 pastor nově vzniklého evangelického sboru, pamětní deska: Komenského náměstí 4/01)

- humanitní otázky (např. prosazení hromadného očkování proti černým neštovicím)
- jeho dcera Žofie později provdala za brněnského podnikatele **Josefa Karafiáta** (jimramovský evangelický rod autora Broučků)



Umístění: v bývalé křestní kapli [kostela J. A. Komenského \(Červeného kostela\)](#)

Zdroj: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_objektu&load=681

ČTENÁŘSKÉ SPOLEČNOSTI

Cíl společnosti: podporovat v kruzích brněnské osvícenské inteligence zájem o kulturu, vzdělání a užitečnou zábavu

Co se četlo?

- Populárně naučné a zábavné knihy (dodával lipský nakladatel Göschen)
- O složení fondu rozhodoval na základě návrhů členů a podle stavu pokladny sekretář a knihovník Traubenburg (knihy uloženy v jeho bytě na Starobrněnské ulici č. 6)
- Vybrané knihy z kolujících seznamů roznášel poslíček

2. polovina 18. století - nejstarší vrstva knižního fondu dnešní Moravské zemské knihovny (základem **příruční knihovna moravských přírodovědných společností** (cca 1780) - z ní vzešla knihovna Františkova muzea, přímá předchůdkyně pozdější univerzitní knihovny

ČTENÁŘSKÉ SPOLEČNOSTI

Na veřejnost působila společnost i prostřednictvím vlastních časopisů:

- výchovně osvětový časopis **Brünner Wochenschrift zum Besten der Armen** (Brněnský týdeník pro dobro chudých) - vydával v r. 1786 **Viktor Riecke**
- Informace k povznesení zemědělství, zdravotnické osvěty, šíření filantropických myšlenek
- výtěžek byl určen k podpoře nemajetných Brňanů – brzký zánik (nezájem)



POZADÍ VÝVOJE KNIHOVNICTVÍ 18. STOLETÍ

Rakousko

1798 dekret dvorské kanceláře ve Vídni

– veřejné čítárny, čtenářské kabinety a výdělečné půjčovny zakázány z obavy, že jsou centrem šíření zakázané literatury francouzského původu (Velká francouzská revoluce a její vliv)

1799 – zrušeny půjčovny knih

1811 Povolení k půjčování – jen knihy vydané na rakouském území nebo před rokem 1790

Provozování půjčoven možné pouze v Praze, Brně a Olomouci, protože se rozmáhaly "pokoutní zápůjční knihovny", které šířily zakázané knihy

Provozování půjčoven vázáno na koncesi a složení kauce, mravní a politickou zachovalost a literární vzdělání

DALŠÍ ČTENÁŘSKÉ AKTIVITY A SPOLEČNOSTI V ČESKÝCH ZEMÍCH PO R. 1817

Po roce 1817 - v kontextu s českým národním obrozením vznikají aktivity veřejného knihovnictví - spolky, veřejné knihovny

1818 - Antonín Jaroslav Puchmajer zakládá český **čtenářský spolek v Radnicích**

východní Čechy – scházely se čtenářské společnosti v Litomyšli nebo Chlumci nad Cidlinou

1820 - Biskupská konzistoř v Hradci Králové - vydání dokumentu **Hradecký plán o povinném zakládání školních knihoven – iniciace vzniku první sítě knihoven!**

- Jedna z nejstarších školních knihoven při základní škole byla v Týništi nad Orlicí

1848 otevřeno **50 obecních knihoven (na přelomu století už více než 500)**

- nejstarší městské půjčovny: Plzeň, Opava, Beroun, Kutná Hora, Žebrák, Litomyšl
- knihovny se stávají veřejnou institucí s úkolem pomáhat rozvoji řemesel a zemědělství

ČESKÉ KNIHOVNY V BRNĚ 18. STOLETÍ

Střediskem českého kulturního života v Brně od 30. let 19. století
bohoslovecké učiliště na dnešní Dominikánské ulici

1832 (zásluhou východočeského vlastence Františka Cyrila Kampelíka)
vzniká **první skutečně česká veřejná knihovna v Brně**

základem knižního fondu dary, které zaslaly různé osobnosti českého kulturního života - např. Jan Kollár, Josef Jungmann nebo Jan Svatopluk Presl

správci „slovanské knihovny“ zvoleni dva studenti, z nichž jeden jako knihovník knihy půjčoval, druhý pak jako pokladník za každou půjčenou knihu vybíral po krejcaru

- Půjčují si nejen studenti a učitelé z ostatních škol, ale i národně probudilí brněnští měšťané

DALŠÍ ČESKÉ KNIHOVNY V BRNĚ

1838 – další česká knihovna – podle informací z časopisu Květy

40 brněnských obchodníků založilo český čtenářský spolek (postupně 200 členů; odebíral Časopis českého muzea, Květy, Pražské noviny a Českou včelu)

1848 – knihovna a "čtenárna" na Zelném trhu - **Jednota moravská (první řádný český knihovní, osvětový a vydavatelský spolek na Moravě**

Založili ji A. V. Šembera, F. Sušil, hrabě B. Sylva-Tarouca a další představitelé národně uvědomělé inteligence

Poslání: zabezpečení rovných práv češtiny a němčiny na Moravě, vzdělávání v českém jazyce a vydávání poučných spisů pro lid

Nástupkyní r. 1849 Národní jednota sv. Cyrila a Metoděje, přejmenovaná později na Moravskou národní jednotu (spolek vědecký a humanitní, jehož účelem je vydávání knih, podporování knihoven, čítáren, přírodozpytných sbírek a uměleckých děl) - kalendář Koleda

1854 sdružení přetvořeno v **Matici moravskou**

1869 vznikl **Časopis Matice moravské, vůbec první český vědecký časopis na Moravě**

Fond knihovny (mohl ho užívat za stanovených podmínek i Český čtenářský spolek) po r. 1910 přesunut z Besedního domu do Moravské zemské knihovny

ZDROJE

CEJPEK, Jiří et al. Dějiny knihoven a knihovnictví. 2., dopl. vyd. V Praze: Karolinum, 2002. 247 s., [8] s. obr. příl. ISBN 80-246-0323-3.

KUBÍČEK, Jaromír (2001): Noviny a časopisy na Moravě a ve Slezsku do roku 1918. Literatura a prameny, sbírky, bibliografie. Moravská zemská knihovna v Brně 2001. [= Zeitungen und Zeitschriften in Mähren und Schlesien bis zum Jahre 1918. Literatur und Quellen, Sammlungen, Bibliographie. Mährische Landesbibliothek in Brünn 2001.]

SEMRÁDOVÁ, Eva. České veřejné knihovny včera, dnes a--: doprovodné texty k výstavě o historii knihovnictví Královéhradeckého kraje. V Hradci Králové: Studijní a vědecká knihovna, 2012. II, [1] I. ISBN 978-80-7052-105-2

VOLF, Josef. Dějiny veřejných půjčoven knih v Čechách do r. 1848. V Praze: Obec pražská, 1931. 64, [I] s. Spisy knihovny hlavního města Prahy; č. 12.

Publikace vydané jednotlivými knihovnami

Archivy a odborné články jednotlivých brněnských knihoven a archivů

<https://www.mzk.cz/o-knihovne/historie/podrobna-historie-mzk>